

УДК 378.147.091.33:[378.016:37.018.1]
DOI: 10.31499/2706-6258.1(5).2021.235985

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СІМЕЙНА ПЕДАГОГІКА»

Кривда Валентина, викладач кафедри дошкільної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-6649-8177

E-mail: v.s.kryvda@udpu.edu.ua

У статті розглядається проблема інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти під час вивчення дисципліни «Сімейна педагогіка». Розроблено та обґрунтовано форми й методи інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. З'ясовано, що результатами роботи є перевірка практикою ефективності простих і загальнодоступних засобів сімейного виховання, які сприяють інтенсифікації пізнавальної діяльності, яка формується як здатність активізувати вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати, творчо й ефективно застосовувати засоби зміцнення сім'ї.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, освітній процес, інтенсифікація пізнавальної діяльності, сім'я, сімейна педагогіка, генограма, еко-карта, вища освіта.

INTENSIFICATION OF COGNITIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION APPLICANTS IN THE PROCESS OF STUDY DISCIPLINE “FAMILY PEDAGOGY”

Kryvda Valentyna, Lecturer at the Department of Pre-school Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-6649-8177

E-mail: v.s.kryvda@udpu.edu.ua

The article considers the problem of intensification of cognitive activity of higher education students in the process of studying the discipline “Family Pedagogy”. Forms and methods of intensification of cognitive activity of higher education applicants are developed and substantiated. It was found that the results of the work are a test of the effectiveness of simple and accessible means of family education, which contribute to the intensification of cognitive activity, which is formed as the ability to enhance the ability to analyze, compare, summarize, evaluate, creatively and effectively apply family strength. The conditions that ensure high activity of students in the learning process and are a traditional problem of pedagogical science are identified. These criteria for solving this problem were transformed at different stages of educational development depending on the educational institution, the degree of development of scientific concepts of activity, management of this development in the process of cognitive activity, which is characterized by: integrity of perception, theoretical thinking and practice. It is determined that cognitive activity is formed in applicants during communicative relations and practical classes in the educational process (experiment, design, solution of research problems, etc.). The article finds that improving the quality of professional education by intensifying cognitive activity encourages the search for ways to improve the quality of presentation of material using productive, original clarity, creativity, real-life examples. New approaches to the selection and structuring of the content of the discipline are deepening the content of basic functions.

Keywords: cognitive activity, educational process, intensification of cognitive activity, family, family pedagogy, genogram, eco-map, higher education.

Ефективність освітнього процесу закладу вищої освіти тісно пов'язана з проблемою інтенсифікації пізнавального інтересу та пізнавальної діяльності здобувачів, оскільки саме активність є провідним джерелом творення та розвитку особистості. Загальноосвітній принцип активності проєктує організацію процесу навчання так, щоб прискорити, власне, практичну діяльність здобувачів.

Перевагою системи освіти є контроль інформаційного змісту та неглибоке вивчення освітньої складової. Тому це означає, що здійснюється неконструктивна система освіти, яка, на відміну від продуктивної, позитивно впливає на ґрунтовне конструктивне вдосконалення знань, поглиблює спроможність для самостійного виконання непростих завдань у певних обставинах.

Актуальним імперативом формування майбутнього фахівця є такі завдання: постійно навчатися, удосконалювати світогляд; продукувати фахівця як професіонала, тільки за умов наполегливості, освіченості, майстерності. Пріоритетним завданням сучасної вищої освіти є створення середовища для пізнавальної діяльності здобувачів, уміння стати суб'єктом особистісної освіти.

Вирішення проблеми створення умов для пізнавальної діяльності здобувачів вимагає наукового переосмислення перевірених практикою засобів інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів – запит часу.

Опановуючи навчальні дисципліни у закладі вищої освіти, здобувачі підвищують свою фахову освіту, її якість, розвивають пізнавальну активність. Так, основним показником вивчення навчальної дисципліни «Сімейна педагогіка» у закладі вищої освіти є отримання знань про сім'ю, які не повинні обмежуватися лише академічним рівнем. Сімейна педагогіка, як і сімейне виховання, передбачають практичні рекомендації для студентів, які направлені на активне, переконливе, цілеспрямоване застосування знань, розвиток уміння їх використовувати.

Концепція інтенсифікації пізнавальної діяльності цікавила ще дослідників античної філософії. У контексті визначеної проблеми актуальні наукові надбання та праці Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Я. Коменського, С. Рубінштейна, Л. Виготського, А. Макаренка, К. Ушинського, В. Сухомлинського тощо. Методологічні позиції інтенсифікації пізнавальної активності та освітні показники викладання дисциплін педагогічного спрямування відображені в дослідженнях сучасних учених Н. Бібік, В. Бондаря, П. Гальперіна, В. Давидова, О. Леонтєва, В. Лозової, В. Ляудіс, В. Паламарчук, О. Савченко, Н. Тализіної, А. Федотова, Д. Ельконіна та інших учених, які заклали основи діяльнісного підходу в навчанні.

Мета статті полягає в розробці та обґрунтуванні форм і методів інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти під час вивчення навчальної дисципліни «Сімейна педагогіка».

Відповідно до вимог Державного стандарту, який є основою оцінювання якості вищої освіти та фахової підготовки, заклад вищої освіти, незалежно від типу, рівня акредитації та форм навчання здійснює свою діяльність. Він формує особистість громадянина України, забезпечує суспільство всебічно активними фахівцями – конкурентоспроможними на ринку праці, які мають певні теоретичні та професійні знання, навички наукової роботи, готові до інтенсифікації фахової діяльності у суспільному та особистому житті.

Так, у Національній доктрині розвитку освіти наголошується, що передумовою

розвитку суспільства «є підготовка освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних людей, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання» [7].

Із набуттям чинності нового Закону України «Про вищу освіту» розпочався новий етап реформування вітчизняної освітньої системи. Поглиблення європейської інтеграції вищої освіти України вимагає від учасників освітнього процесу розуміння цілей та змісту передбачених інновацій, можливих перешкод і ризиків, пов'язаних із суттєвим оновленням усталених підходів до підготовки фахівців. Урядова політика в сфері вищої освіти базується на особистих характерних засадах, крім того, втрачаючи універсальні освітні принципи: «доступності та конкурсності здобуття вищої освіти кожним громадянином України; незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій; інтеграції системи вищої освіти України у світову освітню систему при збереженні та розвитку досягнень та традицій української вищої школи; наступності процесу здобуття вищої освіти; державної підтримки при підготовці фахівців для пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних наукових досліджень; гласності при формуванні структури та обсягів освітньої і професійної підготовки фахівців» [8].

Усе це зумовлює необхідність забезпечення максимально якісного продукту вищої освіти на основі пізнавальної діяльності, пошук саме таких форм, методів, засобів, які б цілісно впливали на якість підготовки майбутнього фахівця.

Упровадження сучасних новітніх технологій навчання на основі педагогічної системи створює необхідні передумови для розвитку різноманітних пізнавальних інтересів у здобувачів.

Філософське дослідження поняття «пізнання» розглядається як активний творчий процес відтворення у свідомості людини логіки реального світу: «Пізнання, вища форма відображення об'єктивної дійсності, ... не існує поза пізнавальною діяльністю окремих індивідів, однак останні можуть пізнавати лише опановуючи колективно опрацьованою, об'єктивною системою знань, що передається від одного покоління до іншого» [11, с. 58].

Розглядаючи процес пізнання як складну соціальну проблему, ми погоджуємося з ученим Г. Герасимовим, який, досліджуючи формування пізнання як інтегровану соціологічну проблему, вирізняє взаємодіючі «основні складові частини або підсистеми»: пізнавальна діяльність людей; засоби пізнання; об'єкти, предмети пізнання; результати пізнавальної діяльності тощо. Тому така «діяльність повинна мати творчий характер, враховувати специфіку майбутньої професійної діяльності, індивідуально-психічні особливості студентів, їхні нахили, здібності, зацікавлення, життєві орієнтири і намагання» [5, с. 129].

Чітке визначення пізнавальної діяльності дає Г. Щукіна – «це особистісне утворення, що виражає інтелектуальний відгук на процес пізнання, живу участь, розумово-емоційну чутливість у пізнавальному процесі. Вона характеризується: пошуковою спрямованістю у навчанні; пізнавальним інтересом; прагненням задовольнити його за допомогою різних джерел як у навчанні, так і в позанавчальній діяльності; емоційним піднесенням, благополуччям перебігу діяльності» [13, с. 94].

Слід зазначити, що визначення умов забезпечує високу активність студентів під час навчання та є традиційною проблемою педагогічної науки. Проте критерії до її

вирішення трансформувалися на різних етапах розвитку освіти залежно від закладу освіти, ступеня розробленості наукових понять про активність, управління цим розвитком у процесі пізнавальної діяльності, якій притаманні: цілісність сприйняття, теоретичного мислення та практичної діяльності. Пізнавальна діяльність формується у здобувачів під час комунікативних стосунків та практичних занять в освітньому процесі (експеримент, конструювання, вирішення дослідницьких завдань тощо).

Однак кожний викладач розробляє свої програми, а також освітні й дидактичні матеріали.

З вищевикладеного можна констатувати, що основними напрямками в закладах вищої освіти є інтенсифікація пізнавальної діяльності здобувачів. Під інтенсифікацією пізнавальної діяльності здобувачів ми розуміємо процес підвищення активності пізнавальної діяльності здобувачів у процесі засвоєння навчальних дисциплін.

Організація пізнавальної активності здобувачів ґрунтується на засадах активних, творчих перетворень навчального матеріалу задля засвоєння нових знань з використанням діалогічних методів навчання, прийомів, застосування форм та засобів їхньої самостійної роботи, можливість широкого застосування ігрових, інтерактивних технологій навчання та сприяють формуванню інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів.

Процес формування інтенсифікації пізнавальної діяльності у закладі вищої освіти зазвичай розпочинається з лекції, як найвищої популярної структури трансляції та отримання знань. Під час лекції послідовно й системно викладається навчальний матеріал, звертається увага здобувачів на головні концепції означеної проблеми, результативно застосовується час і загалом є дієвою формою організованого, прямого спілкування педагога зі здобувачами. Виклад матеріалу на лекції дозволяє здобувачам отримати більше нової інформації, ніж за такий самий час самостійної роботи. Викладач має можливість продемонструвати проблемні завдання і напрями їхнього розв'язання сучасною наукою і практикою, познайомити з новітніми технологіями, уточнити складні для самостійного опрацювання здобувачами завдання тощо. Проте слід зазначити, що саме звичайна лекція має свої упущення: інертне, неаналітичне засвоєння освітнього матеріалу; теоретичний курс не завжди впливає на самостійну активізацію праці; поглиблене засвоєння освітнього матеріалу вимагає від здобувача уважності, допитливості протягом заняття. Аналогічна форма занять найчастіше призводить до апатії слухачів, що значно зменшує об'єм засвоєних знань; певного зниження пізнавальної активності.

Підвищення якості фахової освіти шляхом інтенсифікації пізнавальної діяльності спонукає до пошуку шляхів покращення якості викладу матеріалу з використанням продуктивної, оригінальної наочності, творчості, прикладів з життя тощо. Відомо, що проблемні лекції, лекції-візуалізації, бінарні лекції (лекції-дискусії), лекції із заздалегідь запланованими помилками, лекції-прес-конференції, презентаційні лекції із застосуванням мультимедійних засобів та інші засоби підвищення інтерактивності, інформативності дають змогу інтенсифікувати пізнавальну діяльність аудиторії, викликати інтерес до процесів і явищ, які вивчаються.

Так, на лекції з навчальної дисципліни «Сімейна педагогіка», з метою створення проблемної ситуації (у вигляді проблемних завдань, які спонукають до вирішення суперечностей), ми пропонували такі питання:

- Який Ваш родовід?
- Що таке, на Ваш погляд, ідеальна сім'я?
- Сім'я дитини – це велике мистецтво виховання?
- Наскільки стратегія виховання відповідає стратегії сімейного виховання?
- Що є найбільшою цінністю в людині?
- Чи можна погодитися з думкою «Зустрічають по одягу, а проводжають за розумом?»
- Що краще: бути розумним чи багатим?
- Яку людину Ти можеш назвати культурною?

Вивчаючи особливості становлення та розвитку інституту сім'ї в Україні, жваву дискусію викликають питання:

- Що Ви розумієте під особливостями сімейного виховання?
- Яка різниця сімейного виховання від виховання, що здійснюється суспільними інститутами?
- Які елементи чуттєвого впливу сім'ї на дитину Ви знаєте?
- Які складники виховних можливостей сім'ї?
- Перерахуйте мотиви виховної діяльності батьків?
- Чому сім'я є чинником формування шлюбних уявлень у молоді?
- Які сучасні напрями діють на утворення прагнень сім'ї до реалізації її виховних можливостей?

Такі питання й подальший проблемний виклад змушують здобувачів по-іншому поглянути на діалектичну єдність сім'я/родина, стимулюють до виникнення питань, заперечень, продукують нове бачення проблеми, аналітичність мислення, створюють умови для пошуку варіантів, сприяють формуванню особистісного ставлення, спонукають розвиток творчих особливостей здобувачів.

Для інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів під час навчання доцільно сформувати більш інтенсивну мету і збільшити мотивацію навчання. Новими підходами до відбору і структуризації змісту дисципліни в умовах інтенсифікації пізнавальної діяльності є: поглиблення змісту основних функцій – освітньої, виховної і розвиваючої; розширення можливостей кожного заняття за рахунок граничної наповнюваності змісту та його доступності; викладення матеріалу за модулями, підвищення ролі узагальнення в процесі вивчення матеріалу, проведення підсумкових занять; посилення цінності теорії в змісті освіти; розширення ефективності застосування узагальнюючого змісту; збільшення наочного матеріалу.

На заняттях з найбільшою інтенсифікацією пізнавальної діяльності здобувачів ми створюємо ситуації, у яких здобувачі самі повинні: аргументувати та захищати свою точку зору; брати участь в обговоренні та аналізі; порушувати проблемні питання зі своїми одногрупниками і викладачами; рецензувати відповіді товаришів; оцінювати відповіді і письмові роботи; на свій розсуд обирати доступне розумінню завдання; практикувати самоаналіз, перевірку пізнавально-практичного процесу; використання сучасних інтерактивних технологій для вирішення інтегрованих пізнавальних задач.

На заняттях з найбільшою інтенсифікацією пізнавальної діяльності здобувачів ми створюємо ситуації, у яких здобувачі самі повинні: аргументувати та відстоювати свою думку; брати участь у дискусіях і обговореннях; ставити питання своїм

одногорупникам і викладачу; рецензувати відповіді товаришів; оцінювати відповіді і письмові роботи; самостійно вибирати посилене завдання; знаходити декілька варіантів можливого вирішення пізнавальної задачі (проблеми); застосовувати самоперевірку, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій; вирішувати пізнавальні завдання шляхом комплексного застосування сучасних інтерактивних технологій.

У такий спосіб, важливою умовою успішного й ефективного опанування знань про виховання дитини дошкільного віку в сім'ї є наявність взаємозв'язку нового матеріалу із засвоєним раніше. Більшу цікавість викликає інформація, що базується на знаннях, якими здобувачі вже оволоділи. У зв'язку з цим, доцільним є викладання навчальної дисципліни «Сімейна педагогіка», із поетапним засвоєнням матеріалу. Наприклад, оновлення структури, змісту, форм дошкільної освіти, гуманізації її цілей і принципів висувають підвищені вимоги до фахових та особистісних якостей сучасного дошкільного педагога.

Тож навчальна дисципліна «Сімейна педагогіка» має передувати опануванню знань, а саме: поняття про шлюб та сім'ю, місце сім'ї у суспільстві, основні функції сім'ї, класифікація сучасних сімей, поняття про родину, рід, традиції української сім'ї, особливості виховання дітей дошкільного віку в українській родині, стан сім'ї у сучасному суспільстві. Оскільки спочатку здобувачі повинні отримати інформацію про основні функції сім'ї, класифікацію сучасних сімей, особливості виховання дітей дошкільного віку в українській родині, а вже потім вивчати особливості впливу виховного потенціалу сім'ї, спрямованого на розвиток факторів, що характеризують життєдіяльність сім'ї. За такої послідовності викладач не витрачає час на пояснення, що являють собою ті чи інші фактори здобувачам, а безпосередньо переходить до викладу матеріалу про психолого-педагогічні основи сімейного виховання. Без вивчення психолого-педагогічних основ сімейного виховання, сучасних принципів, неможливо успішно опанувати знаннями щодо формування особистості дитини. Для цього треба володіти базовими знаннями розвитку та виховання.

Дієвим засобом інтенсифікації пізнавальної діяльності здобувачів є тестовий контроль знань, адже відомо, що чим частіше перевіряється й оцінюється робота здобувачів (зокрема, і ним самим, платформами і серверами тощо), тим цікавіше йому працювати. Тести можуть бути застосовані з метою визначення рівня знань як перед викладенням лекційного матеріалу, так і здійснення контролю знань для виявлення рівня засвоєння навчального матеріалу в кінці лекції чи як окремий підсумковий контроль. Тестовий контроль має свої переваги й недоліки. Основними перевагами тестового оцінювання знань, на наш погляд, є:

- 1) змога автентифікації рівня засвоєння значного обсягу інформації за порівняно короткий час (пакет тестових завдань може містити до 20–30 і більше тестів-питань, у той час як в екзаменаційному білеті, як правило, усього 3–4);
- 2) неупередженість оцінювання (викладачу не доводиться самостійно оцінювати знання здобувачів, як під час відповіді на теоретичні питання; кількість помилок чітко визначає рівень підготовки);
- 3) змога використання комп'ютерних програм для перевірки знань;
- 4) зниження чи відсутність психоемоційного напруження під час виконання тестових завдань, яке виникає у здобувачів під час безпосереднього

спілкування з викладачем чи екзаменаційною комісією. Мінусом тестового оцінювання знань є те, що здобувач не може висловити свою думку.

Процес вивчення навчальної дисципліни «Сімейна педагогіка» є результативним та досконалим, якщо він дає поштовх інтересу і пошуку під час практичних занять. З метою активізації мотивації, демонстрації переваг сімейного виховання, значення сім'ї доцільним є наведення прикладів та вивчення методів і прийомів сімейного виховання таких науковців: І. Бестужев-Лада, Г. Волков, Д. Ліхачов, А. Мудрик та багатьох інших; ознайомлення з методами сімейного виховання в поглядах А. Макаренка, В. Сухомлинського забезпечує виявлення, сприйняття, усвідомлення і переживання смислів і цінностей, що закладені у теорії сімейного виховання у педагогічній науці. Одним із засобів, який сприяє застосуванню знань про сім'ю, дотриманню правил і норм життєдіяльності сімейного виховання, корекції та контролю її ефективності є «Генограма» [7] – інструмент дослідження внутрішньосімейних взаємостосунків. «Еко-карта» – це інноваційна діагностична методика вивчення та аналізу навколишнього життя дитини і сімейного середовища, які відображають якісні та кількісні характеристики аналізу набутої інформації, корегує підсумки і пропозиції, допомагає скласти план взаємодії з сім'єю за результатами дослідження. Ці відомості розкривають глибинний педагогічний механізм, активізують пізнавальний інтерес, пізнавальну діяльність і дають можливість здобувачам оцінювати, підсумовувати, робити висновки, розвивати стійкість мислення, власного пошуку вивчення сім'ї.

Розташування символів на площині генограми своєї сім'ї відображає і характеризує ступінь зв'язків та характер стосунків між членами родини, стосунки чи події в родині, циклічність або стереотипи взаємодії, роль в сімейній системі кожного члена сім'ї, вплив родинної системи на особистісне становлення та на характер стосунків у досліджуваній сім'ї.

Еко-карта – методика, рекомендована Еттінью та Хартманом (Atteneave, 1976), (Hartman, 1979). Мета – дослідити сім'ю та описати її запити, а також стосунки цієї сім'ї з іншими сім'ями та соціумом. Підґрунтям методики є наочне зображення дій сімейних взаємин, які характеризуються інтенсивністю, опікою та великою кількістю інших ресурсів (емоційних та фінансових).

Еко-карта є закономірною в комплексі планування та координації соціально-педагогічної та психологічної підтримки сім'ї. Хто може виявитися корисним для зростання сім'ї? Чи є люди в оточенні родини, які дійсно могли б підтримати, допомогти, але через низку обставин сім'я не має бажання до них звертатися?

Перевірка практикою ефективності простих і загальнодоступних засобів сімейного виховання сприяє інтенсифікації пізнавальної діяльності, яка формується як здатність активізувати уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати, творчо й ефективно застосовувати засоби зміцнення сім'ї. Необхідність інтенсифікації пізнавальної діяльності зумовлена фактом, що кожна людина унікальна і неповторна. Практикою доведено, що використання певного засобу для когось може мати потужний педагогічний вплив, активізацію внутрішніх ресурсів сім'ї як соціального інституту тощо. Отже, сімейна система для кожної людини індивідуальна, а не людина пристосовується до певної системи.

Побудова генограми та еко-карти є потужними мотиваційними чинниками, оскільки дозволяють відстежувати позитивні зміни і покращення зв'язків та характеру

стосунків між членами сім'ї та її впливу на особисте життя членів сім'ї.

Таким чином, створюється ситуація успіху, яка стимулює необхідність об'єднання та підтримки сімейного виховання, звертається увага на запити, інтереси, потреби та культуру, соціальне і матеріальне становище сімей, також участь сім'ї в освітньому процесі. Аналіз генограм та еко-карт, динаміка їх показників, рівень сім'ї кожного здобувача дає змогу виявити недоліки і вчасно їх коригувати.

Отже, ефективні засоби навчання створюють умови для інтенсифікації пізнавального інтересу та пізнавальної діяльності. Основою пізнавальної діяльності здобувачів є розвиток інтелектуального і особистісного розвитку. Засоби інтенсифікації пізнавальної діяльності стимулюють мислення і увагу, розширюють можливості для запам'ятовування, підвищують розумову працездатність, оптимізують активність здобувачів. Активізації пізнавальної діяльності здобувачів у процесі вивчення навчальної дисципліни «Сімейна педагогіка» сприяють: вирішення завдань проблемного характеру, самостійний пошук і «відкриття» нових знань; усвідомлення потреби, важливості, доцільності вивчення дисципліни як загалом, так і за розділами (темами); взаємозв'язок нового матеріалу із засвоєними раніше знаннями: щобільше нова інформація пов'язана із засвоєними раніше знаннями, тим більший інтерес вона викликає; щочастіше перевіряється й оцінюється робота здобувача (у тому числі і ним самим, платформи і сервіси тощо), тим цікавіше йому працювати. Проблема сімейного виховання знаходиться, насамперед, у компетенції освіти. Процес опанування науки про сім'ю потребує розробки і застосування інноваційних технологій, методів, форм, засобів практичного навчання, які сприяють створенню потужної мотивації, спонукають до партнерства закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розробленні експериментальної методики пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексєнко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. Київ: Український соціум, 2002. 144 с.
2. Антонов А. І. Мікросоціологія сім'ї. *Соціологія і сучасність*. Москва: Наука, 2005. 368 с.
3. Антонов О. І. Соціологія сім'ї. Москва: ИНФРА-М, 2005. 640 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
5. Герасимов И. Г. Структура научного исследования: философский анализ познавательной деятельности в науке. Москва : Мысль, 1985. 215 с.
6. Каслоу Ф. Генограмма как проективная техника в диагностике и психотерапии: учеб. пособие. / пер. с англ. и ред. Н. А. Цветкова. Москва: МПСИ, 2006. 160 с.
7. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України*. Київ, 2002. Вип. 33. С. 4–6.
8. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 18.03.2020. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
9. Про дошкільну освіту: Закон України (№2628-III, із змінами від 1 січня 2009 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>
10. Програми розвитку дітей. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>
11. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками. Київ: ЦССДМ, 2000. 88 с.
12. Шаповалова О. В. Роль сім'ї у дошкільній освіті: теорія і практика: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Суми: редакційно-видавничий відділ СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 225 с.
13. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. Москва: Просвещение, 1979. 160 с.

REFERENCES

1. Alekseenko, T. F. (2002). *Vykhovnyi potentsial sim'i v suchasnykh umovakh: tematychna derzhavna dopovid pro stanovyshe simei v Ukraini za pidsumkamy 2001 r.* [The educational potential of the family in modern conditions: thematic state report on the situation of families in Ukraine in 2001]. Ukrainian society [in Ukrainian].
2. Antonov, A. I. (2005). *Mikrosotsiologiia sim'i.* [Modern family]. Nauka [in Russian].
3. Antonov, A. I. (2005). *Sotsiologiia sim'i.* [Sociology and modernity]. Nauka [in Russian].
4. *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity v Ukraini.* [Basic component of preschool education: approved]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>. [in Ukrainian].
5. Gerasimov, I. G. (1985). *Struktura nauchnogo yssledovanyia: fylosofskyi analiz poznavatelnoi deiatelnosti v nauke.* [The structure of scientific research: a philosophical analysis of cognitive activity in science]. Mysl' [in Russian].
6. Kaslou, F. (2006). *Henogramma kak proektyvnaia tekhnika v dyagnostyke y psykhoterapii: ucheb. posobie.* [Genogram as a projective technique in diagnosis and psychotherapy]. MPSY [in Russian].
7. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity.* (2001). [National Doctrine of Education Development]. *Education of Ukraine* [in Ukrainian].
8. *Pro vyshchu osvitu.* [The Law of Ukraine on Higher Education № 1556-VII. (2014, July 01). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
9. *Pro doshkilnu osvitu.* [The Law of Ukraine on Preschool Education №2628-III. (2011, June 16). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> [in Ukrainian].
10. *Prohramy rozvytku ditei.* [Child development programs]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej> [in Ukrainian].
11. Trubavina, I. M. (2000). *Zmist ta formy prosvitnytskoi roboty z batkamy.* [Content and forms of educational work with parents]. TsSSDM [in Ukrainian].
12. Shapovalova, O. V. (2019). *Rol simi u doshkilnii osviti: teoriia i praktyka: navch. posib. dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv.* [The role of the family in preschool education: theory and practice: tutorial for students of higher educational institutions] [in Ukrainian].
13. Shchukyna, H. Y. (1979). *Aktyvnyzatsiia poznavatelnoi deiatelnosti uchashchykh v uchebnom protsesse.* [Enhancing the cognitive activity of students in the educational process]. Prosveshchenye [in Russian].